

Він, на наш погляд, не повинен мати ані часового, ані ідеологічно обмежень та застосовуватися на перманентно-постійній основі¹.

Сукупність проаналізованих підходів до розуміння та, водночас, видозміни етапів реєстрації як засобу публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти дозволяють говорити про наявність певної проблематики теоретико-практичного юридичного ототожнення даного питання.

Отже, перспективами подальших наукових розвідок є огляд законодавчих підходів до розуміння та осмислення етапної складової реєстрації як засобу публічного адміністрування у сфері загальної середньої освіти в Україні. Для цього, варто зосередити увагу на профільному законодавстві – Законі України «Про освіту» та Законі України «Про повну загальну середню освіту», а, також, на інших пов'язаних нормативно-правових актах.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-493-4-139>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ ЩО МАЮТЬ ЮРИДИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ– ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ «НАМІБІЙСЬКИХ ВИНЯТКІВ» У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Максим ЗУБАШКОВ

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Станом на 2025 рік повномасштабне вступлення російської федерації на територію України триває вже понад три роки. Нажаль, і до тепер певні частини території України залишаються тимчасово окупованими (надалі-ТОТ), що безпосередньо впливає на реалізацію прав та обов'язків громадянами, котрі виникають в час перебування таких осіб на ТОТ.

Таким чином, однією з найскладніших та найпоширеніших категорій справ є справи про встановлення фактів, що мають юридичне

¹ van den Berg, C. et al. Modernising European Legal Education (MELE). Innovative Strategies to Address Urgent Cross-Cutting Challenges. Springer Nature Switzerland. 2023. 303 p.

значення, котрі за звичайних обставин не зумовлюють особливих труднощів при їх розгляді та здійсненні правосуддя судами, однак як матеріально, так і процесуально значно ускладнюються фактом виникнення тих чи інших правовідносин на ТОТ.

Вказане зумовлюється обмеженістю, а інколи й відсутністю доступу суду та учасників справи до доказової бази щодо обставин конкретної справи, неможливістю перевірки всіх її обставин судами з об'єктивних причин, встановлення тих чи інших фактів, що мають юридичне значення документами чи розпорядчими актами окупаційних адміністрацій або й взагалі відсутністю фіксації таких фактів жодним чином.

Так, відповідно до положень ч.1 ст.76 ЦПК України *доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи.*²

Слід вказати, що особливість коментованої у цих тезах категорії справ полягає у відсутності спору про право в силу положень Глави 6 ЦПК України, що за своєю суттю дещо звужує об'єм тих фактичних даних, що становлять доказове значення у тій чи іншій справі про встановлення факту, що має юридичне значення-достатнім є підтвердження виникнення самого факту та мети його встановлення, однак не можливість чи неможливість реалізації права, що з нього виникає (в контексті подальшого спору про право).³

Вказане, по суті, й зумовлює як можливість розгляду вказаної категорії справ у рамках спрощеного провадження так і подальше спрощення процедури розгляду таких справ, що здійснюється законодавцем та простежується в актуальній судовій практиці щодо ТОТ.

Особливості розгляду справ про факти, що мають юридичне значення та виникли на ТОТ встановлюються положеннями ст. 317 ЦПК України, аналіз якої дозволяє вказати на такі окремі аспекти їх розгляду: щодо підсудності справ– заява подається до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника, тобто юрисдикційно в умовах воєнного стану дія положень коментованої вище статті поширюється на всю територію України; ширше коло заявників за відповідною

² Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 8 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 29.03.2025).

³ Постанова Великої Палати Верховного Суду від 10.04.2019 у справі № 320/948/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81574014> (дата звернення: 29.03.2025).

категорією справ; неганий розгляд та виконання рішень у вказаних справах.

Окремою особливістю розгляду вказаної категорії справ, що прямо не вказана в положеннях ст. 317 ЦПК можна також вказати застосування окремих принципів міжнародного права щодо доказів виникнення того чи іншого юридичного факту на ТОТ-так званих «намібійських винятків».

Вперше принцип «намібійських винятків» було застосовано Міжнародним судом ООН ще у далекому 1971 році у консультативному висновку «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії», котрим встановлювалася неможливість застосування презумпції недійсності офіційних дій Південної Африки в Намібії (мандат на перебування якої на території Намібії на той час закінчився) до таких дій як, наприклад, реєстрація народжень, смертей і шлюбів⁴.

Вказаний принцип широко застосовується у судовій практиці як Міжнародного суду ООН так і ЄСПЛ (справи «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey, 18.12.1996, §45), «Мозер проти Республіки Молдови та Росії» (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia, 23.02.2016) тощо, де закорема вказує на той факт що розгляд та подальша конвалідація документів, виданих на ТОТ окупаційними адміністраціями не означають автоматичного визнання органами державної влади відповідних окупаційних чи самопроголошених органів.^{5,6}

Національне законодавство України, ж в свою чергу, відповідно до положень ч.3 ст. 9 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» так само корелює з принципом «намібійських винятків», вказуючи на факт породження правових наслідків документами, виданими на ТОТ «незаконними органами та їх посадовими особами», що стосуються фактів «народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території».⁷

⁴ Resolution of UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE of 29.07.1971 in no. Resolution 276. URL: <https://www.icj-cij.org/case/53> (date of access: 29.03.2025).

⁵ JUDGMENT of ECHR of 18.12.1996 in no. 15318/89. URL: <http://surli.cc/tagcsi> (date of access: 29.03.2025).

⁶ JUDGMENT of ECHR of 23.02.2016 in no. 11138/10. URL: <https://surli.li/qsmikh>.

⁷ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII: станом на 19 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 29.03.2025).

Слід вказати, що з метою забезпечення функціонування вказаного вище Закону планувалося запровадження спеціальної адміністративної процедури (законопроект №9069), котра дозволила б конвалідувати документи, видані на ТОТ в позасудовому порядку, однак з 02.03.2023 відповідно до даних картки законопроекту на офіційному веб-ресурсі Верховної Ради України такий все ще перебуває на етапі «надано для ознайомлення», а тому наразі більшість справ відповідної категорії розглядаються в порядку цивільного судочинства.⁸

Так, судова практика Верховного Суду свідчить про досить полярний підхід до вирішення вказаної категорії справ в контексті застосування принципу «намібійських винятків», що, врешті, зумовлює нестабільність судової практики та двояке трактування норм Закону. Як вказує у власному інтерв'ю від 06.01.2025 голова Верховного Суду Станіслав Кравченко «у цього питання є два виміри: політичний і правовий. Політичний вимір передбачає невизнання будь-яких дій органів окупаційної влади і, відповідно, невизнання документів, виданих ними», хоча й вказує на факт застосування принципу «намібійських винятків» судами ще з 2014 року.⁹

До прикладу, у постановвах ВС №220/1582/20 від 12 травня 2021 року; 753/8033/22 від 23 березня 2023 року простежується чітке визнання кометованих вище принципів; Верховний суд вказує, що рішення суду про встановлення факту смерті має ґрунтуватись на повному та всебічному з'ясуванні обставин справи на підставі усіх поданих доказів у сукупності. У тому числі з урахуванням інформації, яка міститься у документах, виданих органами та установами самопроголошених утворень, розташованих на окупованих територіях.^{10,11}

З іншого ж боку, у Постанові ВС у справі 59/1443/22 від 16 лютого 2022 року Верховний Суд хоч і задовольнив вимоги заявника щодо касаційної скарги (відмови судів попередніх інстанцій щодо відкриття провадження у справі про встановлення факту, та реєстрації шлюбу на ТОТ), однак вказав що «шлюб, укладений на ТОТ був недійсним і не створював юридичних наслідків, а тому у особи не було іншої

⁸ Верховна Рада України. Законопроекти. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41464>.

⁹ Чершишук П., Кравченко С. Нам необхідно реалізувати ідею створення нової мапи судів. *Юридична газета Online*. 2024. 30 груд. С. 787–788. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/nam-neobhidno-realizovuvati-ideyu-stvorenniya-novoyi-mapi-sudiv.html> (дата звернення: 29.03.2025).

¹⁰ Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 220/1582/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005354> (дата звернення: 29.03.2025).

¹¹ Постанова Верховного Суду від 29.03.2023 у справі № 759/531/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109933097> (дата звернення: 29.03.2025).

можливості підтвердити факт реєстрації шлюбу, аніж звернутися до суду із заявою про встановлення юридичного факту.»¹²

А у Постанові у справі № 707/1607/16-ц від 20 грудня 2018 року Верховний Суд взагалі вказав, що «посилання заявника на «намібійський виняток» не дає підстави для висновку, що факт смерті може підтверджуватись лише документами, виданими органами на непідконтрольній території, заявник зобов'язаний надати також інші докази».¹³

Хоча вже у Постанові у справі № 220/1582/20 від 12 травня 2021 року вказує, що «в оцінці доказів необхідно бути гнучкими, розуміти складні життєві обставини, які змушують заявників звертатись до суду...водночас судові рішення про встановлення факту смерті є підставою для одержання в органах РАГСУ документу, що підтверджує смерть особи... тому рішення суду в такій категорії справ повинне ґрунтуватися на дотриманні вимог процесуального закону щодо повного та всебічного з'ясування обставин справи на підставі всіх поданих особами, які беруть участь у справі, доказів у сукупності».¹⁴

Таким чином, з одного боку, суд визнає необхідність захисту прав громадян, які опинилися в умовах окупації, і допускає можливість взяття до уваги документів, виданих окупаційною владою у певних випадках.

Однак, з іншого боку, відсутність чітких критеріїв та єдиної практики застосування «намібійських винятків» призводить до непослідовності трактування цього принципу Верховним Судом в розрізі як національного процесуального закону, так і міжнародних нормативно-правових актів. Це створює ризики щодо дотримання всієї гілкою судової влади принципу правової визначеності та може призвести до порушення принципу рівності усіх громадян перед законом. На думку автора, необхідною є відповідна уніфікація судової практики аби забезпечити її єдність та сталість в умовах збройного конфлікту.

¹² Постанова Верховного Суду від 16.11.2022 у справі № 59/1443/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107651726> (дата звернення: 29.03.2025).

¹³ Постанова Верховного Суду від 20.12.2018 у справі № 707/1607/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78978236> (дата звернення: 29.03.2025).

¹⁴ Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 220/1582/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005354> (дата звернення: 29.03.2025).